

RAKVERE KOOLINOORED EI TAHTNUD ALISTUDA...

□ MÄLESTUSKILDE RAKVERE KAUBANDUSKESKKOOLI
ÕPILASTE ANTIKOMMUNISTLIKEST AKTSIOONIDEST
AASTAIL 1940—1941 □

1940. aasta juunisündmuste käigus tuli meie rahval ilma vastupanuta alistuda võõrale võimule ja rahumeeli pealt vaadata, kuidas Punaarmee okupeeris kodumaad, kuidas ülekohtu, vale ja pettusega muudeti riigikord ja valitsemissüsteem ning kuidas Venemaa malli järgi pandi meil kehtima totaalne vägivald- ja terrorirežiim.

See oli suur hingeliste heitlus- ja südamevalu aeg. Vanem generatsioon tunnetas seda kui reaalselt paratamatust, millega tuli ajutiselt leppida. Noorsugu, eriti koolinoored, ei suutnud aga taluda sellist rahvuslikku vääriskust alandavat alistumist. Noorusliku julgusega ja rahvuslikust vabadusideest kantuna osutati kogu Eestimaal passiivset vastupanu okupatsioonivõimudele ja nende Eesti soost käsilastele. See

ohtlik ja riskantne tegevus sai saatuslikuks paljudele noortele.

Isiklike mälestuste ja tolleaegse kirjasõna abil meenutan Rakvere Kaubanduskeskkooli õpilaste ettevõtmisi uue punavõimu vastu. Koltunud ajalehpeberil on säilinud jutuaajamine sama kooli IV klassi õpilase OTT VALGMAGA 1942. aasta suvel.

Koolinoorte vastutõõtamine kommunistlikule võimule algas kohe peale 21. juuni riigipöõret. Üks meie klassi poistest — Endel Aigro — nägi, kuidas punalipp tõmmati Rakvere lossivaremete lipuvardasse. Niipea kui lipuheiskajad lahkusid, hiilis Aigro kohale ja tõmbas lipu alla. Võimude poolt pandi veel samal päeval uus punalipp lehvi- ma. Ka selle rebis Aigro alla

ning põletas mõlemad lipud. Oli- me isekeskis uhked selle ettevõtmise üle.

Sügisel, kui koolitöö algas, levisid kuuldused Vabadussõja mälestussammaste lõhkumisest Eestimaal. Meie viisime nüüd peal- igal öösel Rakvere vabadussamba jalamile rahvusvärvidega kaunistatud pärgi ja lillekimpe. Need ei seisnud seal kaua, miilitsad korjasid ära. Samba lõhkumine algas ööl vastu 21. oktoobrit. Sellele järgnenud koolipäeva hommikul leppisid meie klassi õpilased omavahel kokku, et protestiks samba hävitamisele ei il- mu meist ükski sel päeval kooli. Osa meist läks Tammikusse ja- lutama, osa jäi koju. Koolis ol- di väga ärevil selle sammu pä- rast. Saadeti välja käskjalad õpi- lasi otsima. Polnud siis midagi parata, viiendaks tunniks jõud- sime kooli, kus meeleolu oli ma- sendavalt kurb.

Järgmisel päeval oli meil võim- lemistund gümnaasiumi (prae- gune I keskkool) võimlas. Oma koolist Pikas tänavas läksime sinna rivikorras. Mind pandi rühma vanemaks. Tee viis möö- da mälestussambast, mille lõh- kumine jätkus kangide ja kir- kadega. Nüüd ei suutnud poisid end vaos hoida, alustasime võim- salt üht isamaalist laulu. Kaks miilitsameest jooksid meie juur- de, üks neist kärkis vihasealt:

«Kõik arreteerida ja kinni viia!»
Teine miilits oli siiski tagasi- hoidlikum. Ta leppis ainult mi- nu arreteerimisega. Mind viidi nüüd NKVD-sse, kus algas äh- vardustega ülekuulamine. Süü- distati meeleavalduses mälestus- samba lõhkumise vastu. Päriti ja pinniti, et miks laulsime töö- lisklassile vaenulikku laulu. Tše- kist Purk ütles oma kaaslastele:

«Lase see kuradi siga kohe maha!» Üks ülekuulajaist hir- mutas mind jutuga, et «meil pannakse ka 13-aastased seina äärde!»

Minu süüd ei suutnud NKVD- mehed kindlaks teha, sest mind tuli päästma koolijuhataja Alli- kas, kes tõendas, et võimlemis- tundi on alati mindud lauluga! Ohtul vabanessin NKVD küüsis- t.

Veel enne vabadussamba pu- rustamist lasti õhku Palermo metsas asunud 1919. a. enamlas- te massimõrva ohvritele püstita- tud mälestusmärk. Selle asuko- hale paigutasime nüüd suure puuristi, pärja ja lilled. Kõik toimus muidugi salaja, ööseti. Sellest aktsioonist võtsid osa ka meie klassi tüdrukud Illa Nõlve, Vaike Allika ja Mari Urvet.

Kohalikud punavõimud lask- sid Palermo metsas üles otsida Vabadussõja käigus langenud punaarmeelaste matmiskoha ning selle tähistada viisnurkse lille-

peenraga. Seda kutsuti nüüd «valge terrori ohvrite ühis- hauaks». Peale seda, kui sinna korraldati linna asutuste ja et- tevõtete töötajate — muidugi sundkorras — leina-rongkäik, te- gime kälmukünka maatasa. Sel- le taastamise vastu võimud enam huvi ei tundnud.

Meie tähtsamaks tööks oli või- muvastaste lendlehtede valmis- tamine, paljundamine ja levita- mine. Trükkimine käis oma koo- li masinakirja klassist salaja ära viidud kirjutusmasinal «Torpee- do». Masina äraviijajaks olid klassikaaslased Avo Lill ja Bern- hard Lõbu. Kooli juhtkond pi- das masina kadumist varguseks ja teatas sellest miilitsasse.

Lendlehtede teksti koostamine sündis suure saladuskatte all. Vähesed teadsid, kes oli lehtede paljundaja. Hoidsime konspira- tiivsust, ei tohtinud usaldada kõiki kaasõpilasi. Ja nagu hil- jem selgus, oligi meie hulgas ära- andjaid, eeskätt nende seas, kes olid astunud komsomoli. Saime teada, et ähvarduste ja meeli- tustega hankis NKVD endale sa- laagente komnoorte ridadest. Selle tulemusena teadis NKVD hiljem peaaegu kõigist meie et- tevõtmistest.

Meie kaudu levitatud lendleh- tede arv ulatus 400—500-le. Nen- des kutsusime noori üles mitte astuma komsomoli ning säilita-

ma oma rahvuslikku meelsust ka okupatsiooni olukorras. Salateid kaudu saatsime neid kõigisse Rakvere koolidesse — nii õpilastele kui ka õpetajaile. Meie klass oli läbi-lõhki «kontrevolutsiooniline». Klassiruumis polnud ühtki Stalini pilti ega kommunistlikku loosungit.

Aatelisteks kaasalasteks olid ka teiste koolide vanemate klasside õpilased. Rakvere tööstuskooli õppurid tungisid ühel pimedal ööl linna 3. algkooli, kus lõhuti Stalini, Lenini, Zdanovi jt. pildid ning kisti puruks kommunistliku sisuga raamatuid. Kui Eestimaal algas NSVL Ülemnõukogu valimiste kampaania, siis 1941. a. algul organiseerisime hoogtöö kuulutustahvlitele ja plankudele kleebitud loosungite mahakiskumiseks. Selliselt teolt tabasid miilitsad 17 koolitüdrukut-poissi. Vahele jäi ka meie kooli 3. klassi poiss Voldemar Leomaa, kes arreteeriti momendil, kui ta kiskus tahviilt maha Ülemnõukogusse kandideeriva Nigol Andreseni portree.

Kooliõpilaste punavõimuvastane tegevus tõi palju pahandust koolijuhataja Joosep Allikale, kes oma õpilaste päästmiseks kulutas mitmel korral NKVD uksi. Ei aidanud aga temagi abi. Esimesena arreteeriti meie klassist Avo Lill. Sõjatribunal mõistis tema üle kohut 1941. aasta märts-

sis Rakvere miilitsa ruumes. Koos temaga olid «süüpingis» gümnaasiumi õpilased A. Kolts ja Saukas. Kõigile määrati karistuseks 7 aastat. Klassikaaslane Jüri Puusepp arreteeriti 1941. aasta kevadel kooli tulles. Teda süüdistati «ümberkohendatud Internatsionaali» levitamises. Nimelt tegid koolipoisid tolle maailmarevolutsiooni lipulaulu algusrea selliseks:

«Nüüd üles, keda Stalin
rõhub...»

Ühel läbiotsimisel leitigi too uuendatud Internatsionaal Jüri Puusepa taskust. Sellest piisas tema arreteerimiseks. Kolmandal klassil oli oma isamaaline koondis. Lisaks V. Loemaale arreteeriti sellest Kuno Sorell. Kolmas arreteeritav H. Leitaru jõudis aga õigel ajal metsa põgeneda. Siis algas sõda. Mitmed NKVD poolt jälitavad koolivennad läksid kaasa Punaarmee mobilisatsiooniga, et päästa vanemaid repressioonidest, mis võinuks järgneda nende metsa pagemisel.»

Sellised olid Ott Valgma 1942. aasta trükisõnas ilmunud mälestused.

(Jätkub)

Peep KÄRP

RAKVERE KOOLINOORED EI TAHTNUD ALISTUDA...

□ MÄLESTUSKILDE RAKVERE KAUBANDUSKESKKOOLI
ÕPILASTE ANTIKOMMUNISTLIKEST AKTSIOONIDEST
AASTAIL 1940—1941 □

2.

Koolipoiste poolt ümbertehtud parteihümnist jutustab oma käsikirjalises mälestusraamatus ka koolijuhataja JOOSEP ALLIKAS:

Tunnist tulles ootas mind politruki mundris vene sõdur. Peale esitlemise küsis ta, kas meie koolis käivad kaks tütarlast, kelle nimesid ta nimetas. Vastasin jaatavalt. Sõdur teatas, et tütarlaste käest olevat ta saanud «Internatsionaali» paroodia. Ja jätkas: Oleme ühe tütarlapse isaga sõbrad. Käin sageli tema pool. Kord tütarlapse portfelli sorides sain selle väikesest taskust mingi täiskirjutatud ja juba kulunud paberi. Nägin sellel pealkirja «Internatsionaal», mis äratas mu's huvi. Paberit minu käes märkas tütarlaps. Nägin,

kuidas ta kahvatas ja hirmunult paberi järele haaras, et seda minult ära võtta. Nüüd oli mul selge, et asi pole korras. Ma ei saanud paberit mingil tingimusel tagasi anda, ehkki tütarlaps palus ja nuttis. Otsustasin teada saada, mis «Internatsionaal» see on, lasin selle endale tõlkida. Mõne päeva pärast tulin tagasi ja teatasin asjast tütarlapse isale, kes ka palus minult paberit tagasi. Ma ei võinud seda teha, kuna oli tegemist nii suure «kontrevolutsioonilise aktiga!»

Politrukk näitas paberit ka minule. Sellel oli harilik, veidi ümberkohendatud Internatsionaal algusreaga «Nüüd üles, keda Stalin rõhub!» Pidin selle paberi temale tagasi andma, ehkki oleksin selle meeleldi hävitanud. Politrukk lubas mõni aeg oodata, kuni tema ülemus puhkuselt tagasi tuleb, et siis asjale seaduslik käik anda...»

... See juhtum moodustab ime-

lise pilikese vene inimese hingelaadist. Politrukk nimetas tütarlapse isa oma sõbraks, kuid sellele vaatamata oli ta valmis tema tüdruku hukatusse saatma...»

Rakvere Vabadusmonumendi lõhkumisest jutustas 1942. a. ajalehesõnumis gümnaasiumi õpetaja K.:

«Ei oska kirjeldada, kui võrd rusutud meeleolu valitses õpilaste hulgas samba lõhkumisele järgnenud koolipäeval. Koolimaja kõrgeist aknaist jälgisid õpilased, kuidas paarisaja meetri kaugusel miilitsatest ümberpiiratud platsil lõhuti meile kõigile püha vabadusmonumendi. Tütarlapsed nutsid, poiste näod väljendasid viha ja põlgust samba lõhkujate vastu. Koolitööst ei tulnud sel päeval midagi välja. Koolimaja töötas tol korral kahe vahetusega. Hommikupoolel kasutas ruume I, õhtupoolel II gümnaasium. Siis aga nägime aknast, et koju tõttavad I gümnaasiumi õpilased koondusid kõik lõhutava samba ümber. Samasse kogunesid ka kooli tulevad II gümnaasiumi õppurid. Monumendi lõhkujaid piiras tihe koolinoorte ring. See ajas marru valves olnud miilitsad. Pea iga õpilane tahtis killukese purustatud sambast kaasa võtta. Seda ei lubanud miilitsad. Ähvardati lõhkumiplatsile lähenejaid «koera kombel maha lasta» (!!!). Keelust hoolimata õnnestus mõnel julgemal siiski haarata betooni-

tükke, et seda säilitada kui püha reliikviat!

Miilitsad ajasid lõpuks õpilaspere laiali. Kogu sündmus temeldati nüüd organiseeritud meeleavalduseks ning alustati juurdust. Olukorra lahendamiseks ja õpilaste päästmiseks käisid koolide direktorid ja õpetajad mitmel korral NKVD-s seletusi andmas.»

«Virumaa Teataja» sulgemise järel ilmuma hakanud «PUNA-NE VIRUMAA» aga kirjutas sel puhul:

«... pole mõeldav, et töörahvas säilitaks oma «korteris», avalikes kohtades kapitalistide poolt «unustatud» mälestusmärkid, pühendused. Elu nõuab nende kõrvaldamist. Ei võt olla paika kapitalistide võimu sümbolitel sotsialistlikus ühiskonnas! Need peavad kaduma!

... Need read on avaliku arvamusel südame tunnustuse väljenduseks, mitte pole selleks aga noorte, veel kujunemata koolipoiste demonstratsioonid, mis aset on leidnud seoses Rakvere ausera kõrvaldamisega...»

Selline motiveering on niivõrd kultuuri- ja inimsusevastane, et ei vaja kommentaare.

Nüüd aga, Anno 1991., jutustas OTT VALGMA oma kunagistest aatekaaslastest:

«Arreteeritud kaubanduskooli poistest tulid pärast sõda kodumaale Avo Lill ja Kuno Sorell. Varsti aga arreteeriti Avo

Lill tüest ja saadeti teistkordselt Siberisse. Seal ta naasis ta eluga. Praeguseks on mõlemad mehed juba manalas. Jüri Puusepp ja Voldemar Loemaa hukusid aga GULAGI arhipelaagis. Jüri Puusepal õnnestus Venemaale viimisel tapivagunist välja poetada vanemate adresseeritud kiri, mis tänu leidja aumehelikkusele jõudis ka päralt. Ta kirjutas: «Täna lähen Rakverest läbi. Ei tea, kuhu, sest teadmata on minu tulevik ja elusaatus. Elage hästi, vanemad ja õde! Küll tulen tagasi, võibolla varsti, meid lähleb 3800 vangi, mõnel on kohus mõistetud, aga minul ei ole. Tervita ka minu äraandjat! Kui tulen tagasi, küll siis õiendame. Ma ise ei saa kirjutada, lasen kaaslast kirjutada.

Elage hästi kodused ja sõbrad! Jüri Puusepp.»

Kiri oli kirjutatud sulfiidpaberi nurgale. Tekib küsimus, miks ta ise ei saanud kirjutada. Kas oli ta raudus, või kannatas peksmiste ja piinamiste tagajärjel. Kes annab sellele vastuse?»

Ott Valgma, kelle jutustuse ja mälu järgi pandi kirja Kaubanduskooli õpilaste punavõimu vastased aktsioonid aastail 1940—1941, arreteeriti pärast sõda ja ta viibis mitu aastat Siberi vangilaagris. Praegu elab Tallinnas.

Minevikumälestusi sirvis
Peep KARP